

Ewa Białek

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3868-5001>

e-mail: ewa.bialek@mail.umcs.pl

Koncept POLSKOŚĆ w dyskursie polonijnym (studium przypadku)

The concept of POLISHNESS in the Polish diaspora discourse (a case study)

Abstrakt

Celem badania jest analiza konceptu POLSKOŚĆ w dyskursie polonijnym. W pracy przedstawiono znaczenia słownikowe leksemu *polskość*, wyjaśniono terminy *Polonia*, *diaspora*, a następnie scharakteryzowano dyskurs polonijny. Podstawowe kryteria do wyodrębnienia tej odmiany dyskursu to tematyka (sytuacja i działalność polskiej diaspory) oraz nadawca i odbiorca (organizacje polonijne). Leksem *polskość* odnosi się do zespołu cech typowych dla Polski i Polaków, oznacza też polskie pochodzenie. Analizie poddano teksty dotyczące Polonii w Rosji. W świetle dyskursu polonijnego, jak ustalono, filarami polskości są: znajomość języka, edukacja w języku polskim, kultywowanie tradycji i obrzędów, wiara. Szczególnie zasługi w wielowiekowym dziele podtrzymywania polskości na Wschodzie ma Kościół katolicki oraz duchowni. Dziś polskie pochodzenie dla młodego pokolenia może być szansą rozwoju i lepszych możliwości. Członkowie diaspory dostrzegają odradzanie się polskości w miejscach i u osób, które wcześniej utraciły tę więź z krajem przodków. Nazwy własne są symbolem wspólnoty polonijnej, podkreślają więź między członkami diaspory oraz więzy z krajem pochodzenia, jego językiem, wartościami i kulturą. W badaniu wykazano, że częstymi komponentami nazw organizacji i zespołów są onimy *Polonia*, *Dom Polski*, a także nazwy symboli państwowych (np. *orzeł biały*), ważnych miejsc z punktu widzenia historii Polski (np. *Wawel*).

Słowa kluczowe: polskość, etnolingwistyka, dyskurs, polska diaspora w Rosji, język, wiara, migracja

Abstract

The aim of the study is to analyse the concept of POLISHNESS in the Polish diaspora discourse. It presents dictionary meanings of the lexeme *polskość* 'Polishness,' explaining also such terms as *Polonia* 'Polish minority' and *diaspora*, and then characterizing the Polish diaspora's discourse. The basic criteria for distinguishing this type of discourse are the subject matter (the situation and activities of the Polish diaspora), the sender, and the receiver (Polish diaspora organizations). The lexeme *polskość* refers to a set

of features typical of Poland and Poles, and it is also associated with Polish origin. The undertaken analysis encompasses texts about the Polish community in Russia. In regard to the Polish diaspora discourse, as established, the pillars of Polishness are: knowing the language, being educated in the language, cultivating traditions and rituals, and faith. The Catholic Church and the clergy have great achievements in the centuries-long work of maintaining Polishness in the East. Nowadays, Polish origin can be a chance for development and better opportunities for the young generation. Members of the diaspora notice the rebirth of Polishness in places which, and among people who, previously lost this bond with the country of their ancestors. Proper names are a symbol of the Polish community, emphasizing the bond between members of the diaspora and the ties with the country of origin, its language, values and culture. The study shows that names of organizations and groups of people often include such proper names components as *Polonia*, *Dom Polski*, as well as names of state symbols (e.g. *the white eagle*) and places important from the point of view of Polish history (e.g. *Wawel*).

Keywords: Polishness, ethnolinguistics, discourse, Polish diaspora in Russia, language, faith, migration

1. Wstęp

Celem artykułu jest ustalenie ram konceptu POLSKOŚĆ w dyskursie polonijnym. Punktem wyjścia jest dyskurs jednej z polskich diaspor – Polonii w Rosji. Teksty wraz z użytymi w nich środkami językowymi rejestrują bieg historii, światopoglądy oraz kanon wartości. Zbadanie konkretnego zbioru tekstów pozwoli na rozpoznanie właściwości tego dyskursu, w tym punktu widzenia nadawcy. Analiza dyskursywna jest jednym z etapów badania konceptów w etnolingwistyce¹.

Najwcześniejszą definicję leksemu *polskość* zawiera słownik wileński z XIX w., którego autorzy (Aleksander Zdanowicz, Florian Czepieliński i in.) już wówczas wskazali dwa znaczenia: „Polskość, ści, blm. ź. 1) narodowość polska. [...] 2) = zacność Polaka, obyczajowość, właściwość duchowa polska. [...]” (SWil 1861: 1112). Znaczenie ‘narodowość polska’ jest relewantne dla dyskursu polonijnego, ponieważ dotyczy ono samoidentyfikacji członków diaspor polskiej za granicą. O danej odmianie dyskursu można mówić w kontekście analizy tekstów ustnych i pisemnych autorstwa przedstawicieli środowisk polonijnych oraz skierowanych do członków tych zbiorowości. W późniejszym źródle leksykograficznym zanotowano kolejne charakterystyki polskości: „Charakter polski, obyczaje polskie, właściwości życia polskiego, polszczyzna, narodowość polska” (SJPWar 1908: 541), finalnie zaś w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN* wyodrębniono trzy znaczenia, z których

¹ O metodologii etnolingwistycznej SAT (system – ankieta – tekst) zob. Bartmiński (2016: 7–29).

dwa pierwsze dotyczą polskości jako zestawu cech typowych dla terytorium kraju oraz zamieszkującej tam ludności:

1. o Polsce
zespół cech charakterystycznych dla Polski – jej wyglądu, architektury, historii, państwowości, granic, terenu
2. o ludziach
zespół cech charakterystycznych dla Polaków – ich kultury, tradycji, wartości
3. o pochodzeniu
polskie pochodzenie (WSJP)².

Przykłady kontekstów występowania wyrazu *polskość* – *historyczna polskość*, *polskość na Kresach*, *polskość Lwowa*, *polskość poza granicami kraju*, *polskość mieszkańców Kazachstanu* – pozwalają na konstatację, że pojęcie *polskości* nie ogranicza się wyłącznie do współczesnych granic państwowych. Polskość w różnej postaci jest obecna zarówno na dawnych ziemiach polskich (np. w postaci zabytków, miejsc pamięci), utraconych w wyniku zmian granic państwowych (rozpad Rzeczypospolitej Obojga Narodów, zabory, traktat ryski z 1921 r., konferencja jałtańska z 1945 r.), jak również wszędzie tam, gdzie zamieszkuje ludność mająca polskie korzenie, czująca się (choć może w różnym stopniu) częścią narodu polskiego.

Ze współczesnego punktu widzenia początków kształtowania się zbiorowości polonijnych można upatrywać już w okresie wczesnej emigracji Polaków – do obu Ameryk, na Wschód, do Australii. Pierwsi Polacy do USA przybyli w XVII w., fala migracji z Europy, w tym z Polski, nasiliła się w XIX w. (Kołodziej 2005: 181–205), w tymże stuleciu rozpoczęła się migracja Polaków na antypody (Wyszyński, Leszczyński 2023: 16). Polskie osadnictwo w Brazylii liczy już ponad 150 lat (zob. Stawicki 2019: 3–15), również diaspora na Wschodzie kształtuje się wyraźniej w zbliżonym okresie (zob. m.in. Leończyk 2021). Dyskurs polonijny w tych stuleciach, choć tak nie nazywany, ujawnia się w diariuszach, korespondencji prywatnej oraz prasie polskiej³. Dla przykładu, po zrywach niepodległościowych w XIX-wiecznym Petersburgu formuje się diaspora polska składająca się „przede wszystkim z polskich urzędników, oficerów i studentów”, w której żywe były tradycje piśmiennicze (Leończyk 2021: 18–19). Kolejne dekady to konstytuowanie się Polonii. Znaczące są zwłaszcza okres transformacji ustrojowych w Polsce, upadek ZSRR, akces Polski do UE, kiedy to ułatwiono wzajemne kontakty,

² W tymże słowniku podano chronologię rejestracji leksemu w leksykografii: SWil, SJPWar, SJPDor, SJPSz, SJPDun, ISJP, PSWP, USJP.

³ Z prac poświęconych pamiętnikarstwu zesłańców na Syberii wymienię artykuł – Patyna (2006: 76–87).

a środowiska polonijne zaczęły działać prężniej i w sposób zorganizowany. W odradzaniu się więzi z krajem przodków oraz formowaniu się dyskursu polonijnego istotną rolę odgrywa dynamiczny rozwój mediów elektronicznych, w tym mediów polonijnych. W artykule pojęcie *dyskurs polonijny* wiąże z tym węższym rozumieniem – komunikacja polskiej diaspory współcześnie, dysponującej licznymi platformami do wymiany informacji⁴. Dziś Polska wypracowuje i doskonali politykę polonijną oraz instrumenty wsparcia instytucjonalnego⁵, prowadzona jest też debata naukowa nad pojęciami *Polonia* oraz *diaspora polska*.

2. *Polonia, polska diaspora* – wokół terminów

W odniesieniu do osób polskiego pochodzenia w różnych dyskursach (instytucjonalnym, migracyjnym, polonijnym) używane są nominacje: nazwa własna *Polonia*, analizy *polska diaspora/diaspora polska*, *Polacy za granicą*, *Polonia i Polacy za granicą* (por. nazwę instytucji: *Departament Współpracy z Polonią i Polakami za Granicą Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP*). W literaturze przedmiotu podawane są ponadto nazwy: *Polonia zagraniczna*, *polskie mniejszości narodowe*, *wychodźstwo polskie*, *emigracja* (Lesińska 2018: 9–23). W leksykografii onim *Polonia* jest definiowany jako „ogół Polaków, którzy wyjechali za granicę lub już urodzili się za granicą, jednak pielęgnują polskie tradycje, interesują się polską kulturą i przejawiają zrozumienie dla polskich spraw, *n.-tac.* ‘Polska’” (WSJP). Zbliżone ujęcie odnajdziemy w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego: książk.* „ogół ludzi mieszkających poza granicami Polski, którzy bez względu na kraj urodzenia i stopień znajomości języka polskiego zachowali polskie tradycje, przejawiają zainteresowanie polską kulturą i zrozumienie dla polskich interesów narodowych” (USJP 2003: 320). Aby być częścią Polonii, ważne jest zatem poczucie więzi ze wspólnotą polską w szerokim rozumieniu⁶ (rodacy w kraju i za granicą). Wyznacznikiem przynależności do tej zbiorowości jest ponadto znajomość języka, a także pochodzenie (ten element wyraźniej podkreślono w WSJP). Lekssem *Polonia* w znaczeniu osób rejestruje dopiero

⁴ Użycie terminu *dyskurs polonijny* w stosunku do komunikacji z wieków minionych jest polemiczne, część społeczeństwa polonijnego była słabo wykształcona, choć inteligencja wydawała czasopisma w języku polskim. Pierwsze z nich ukazywały się w XIX w. za wielką wodą – w USA i Brazylii (zob. Kuźmina 2020: 144).

⁵ *Polonia* doczekała się ustawy, zob. Ustawa z dnia 20 marca 2002 r. o ustanowieniu 2 maja Dniem Polonii i Polaków za Granicą.

⁶ Tę wspólnotę ponad granicami można również określić mianem wspólnoty polsko-polonijnej.

słownik z XX w.: „Polacy zamieszkujący stale poza granicami Polski; kolonia polska”, w artykule hasłowym są cytowane zdania z listów wieszczki Adama Mickiewicza ujawniające sytuację społeczności polonijnej, a zarazem potwierdzające użycie wyrazu we wskazanym znaczeniu już w tamtym stuleciu, np. *Dobrze by było nawiązać jakiekolwiek stosunki z tą biedną Polonią, tak całkowicie od nas odciętą*; Mick. Listy II: 201 (SJPDor).

Leksem *diaspora* to międzynarodowy termin o greckim źródłosłowie: ang. *diaspora*, fr. *diaspora*, niem. *Diaspora* (z gr. *diasporá* ‘rozproszenie’) (WSJP). Pierwotnie pojęcie *diaspora* odnosiło się przede wszystkim do grupy religijnej. Liczniejsze poświadczenia użycia tego wyrazu w zasobach Narodowego Korpusu Języka Polskiego pochodzą z publikacji prasowych i publicystycznych poczynawszy od lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w., objaśnienie prymarnego zapożyczenia pojawia się w cytacie z książki *Święty miecz* Jana Dobraczyńskiego z 1949 r.: „Diaspora (gr.) – rozproszenie, zwłaszcza rozproszenie Żydów” (nkjp.pl). Z czasem leksem rozszerzył swoje znaczenie i – zdaniem badaczy pojęć migracyjnych – „popularność terminu »polska diaspora« będzie wzrastać” (Lesińska 2018: 21). Jednakże jeszcze w 2014 r. przeciwko używaniu określenia *polska diaspora* w dyskursie instytucjonalnym opowiedzieli się politycy różnych ugrupowań oraz organizacje polonijne (zob. dzieje.pl, 19.11.2014).

W Rządowym programie współpracy z Polonią i Polakami za granicą w latach 2015–2020 rozróżnia się *mniejszość narodową i Polonię*:

Polonia. Jest to zbiorowość osób urodzonych poza Polską, których przodkowie opuścili Polskę. Osoby należące do Polonii związki z tradycją i kulturą narodową zachowują w drugim pokoleniu, a zazwyczaj i dalszych. [...]. Znajomość języka polskiego bądź zanikła, bądź (zazwyczaj) jest ograniczona; [...] (s. 2–3).

Mniejszości narodowe to grupy, które znalazły się poza granicami Polski w wyniku zmiany przynależności państwowej ich „małych ojczyzn” (tamże). Nazwa *Polonia i Polacy za granicą* obecna w nomenklaturze oficjalnej ma szeroki zakres znaczeniowy, obejmując różnorodne skupiska osób, podobnie *diaspora*: „**Polska diaspora** jest pojęciem najszerszym, obejmuje bowiem wszystkich Polaków, osoby polskiego pochodzenia i wywodzące swoje korzenie z Polski, żyjących poza granicami Polski” (zob. *Definicje, pojęcia dotyczące spraw polonijnych*, MSZ). W istocie problem interpretacyjno-definicyjny, który powstał wokół terminów *diaspora*, *Polonia* oraz *Polonia i Polacy za granicą* jest dość złożony i nadal dyskutowany na gruncie naukowym (zob. m.in. Lesińska 2018: 9–23; Wyszyński, Leszczyński 2023: 8–12).

We współczesnym dyskursie wokół osób polskiego pochodzenia w Rosji, na których w artykule skupię uwagę, odnotowano następujące określenia:

Polonia Rosji, rosyjska Polonia, Polacy w Rosji, polska diaspora w Rosji, mniejszość polska w Federacji Rosyjskiej. Nazwa *Polonia* podkreśla ich związek z macierzą, za to określenia *diaspora/mniejszość* mają wydźwięk neutralny. Przedstawiciele tej społeczności w Rosji mówią o sobie: *Polacy* (ros. *поляки*), *Polonia* (ros. *Полония*)⁷, *polska diaspora* (ros. *польская диаспора*)⁸. W dyskursie polonijnym używane jest też słowo *polonus/Polonus* oraz kolokacje z kolokatami *polski/polonijny: polska społeczność, wspólnota polonijna, grono polonijne, polonijna rodzina*, ponadto *społeczność Polaków, rosyjscy Polacy* i in. W nazwie organizacji zrzeszającej wszystkie środowiska polonijne w Rosji figuruje podstawowy etnonim *Polacy – Kongres Polaków w Rosji* (ros. *Конгресс поляков в России*). Wymienione nominacje odnajdziemy w tekstach pisanych w języku polskim i rosyjskim, np.:

- *Telewizja w odwiedzinach u kaukaskich Polaków*. (PAI, 16.11.2021)
- *Członków moskiewskiej Polonii serdecznie przywitał proboszcz [...]*. (PAI, 06.02.2025)
- *В этот день школы посетили [...], а также представители польской диаспоры Республики Башкортостан*. („Rodacy”, № 2 (62) 2014)

Poza problemami z terminologią istnieją problemy natury tożsamościowej i samoświadomości. Określenie *Polonia Rosji, Polacy w Rosji* są poręczne, ale też upraszczają zawikłane losy potomków dawnych polskich migrantów zarobkowych oraz zesłańców politycznych w Imperium Rosyjskim. Więź z krajem przodków niekiedy bywa zupełnie nieuświadomiana (brak wiedzy o historii rodziny) albo utracona w efekcie procesów asymilacyjnych i rusyfikacyjnych, a odradzana dopiero współcześnie, także w rodzinach o mieszanym pochodzeniu etniczno-narodowym.

3. Polacy w Rosji i ich potomkowie

Przyczyny obecności Polaków w Rosji w różnych stuleciach oraz ich losy są na tyle złożone, że w literaturze przedmiotu, odnosząc się do różnych ich grup, badacze piszą nie tylko o zesłańcach i migrantach ekonomicznych, ale też uchodźcach/wychodźcach, wygnańcach, wysiedleńcach, przesiedleńcach, repatriantach, deportowanych, katorżnikach, jeńcach wojennych/cywilnych, zakładnikach (zob. m.in. Sula 2013; Patek 2001: 275–325)⁹. Według

⁷ W języku rosyjskim jest to zapożyczenie.

⁸ Obserwacje te poczyniono na podstawie przeglądu czasopism i portali polonijnych (zob. teksty źródłowe w bibliografii artykułu).

⁹ W tej części wykorzystuję dane z opracowania własnego pt. *Polska diaspora w Rosji. Zarys problemu powstałego podczas studiów podyplomowych w zakresie współczesnych*

szacunków, na obszarze b. ZSRR mieszka ok. 1 mln osób pochodzenia polskiego (ok. 5% z całej populacji Polonii i Polaków za granicą), zaś w samej Rosji – od ok. 47 tys. do ok. 300 tys. osób polskiej narodowości (*W służbie Rzeczypospolitej Polskiej* 2019–2023: 9). Z danych Ogólnorosyjskiego Spisu Powszechnego z 2020 r. wynika, że narodowość polską wskazuje obecnie ledwie 22 tys. osób (ROSSTAT). Dla porównania – w dokumentacji dotyczącej traktatu z Rygi z 1921 r. zmieniającego ówczesne granice, nie bez goryczy, napisano: „pozostawiają bowiem pod panowaniem Rosji więcej jak milion Polaków” (AAN). Według spisu z 2002 r. w całej Rosji mieszkało ok. 70 tys. osób deklarujących polskie pochodzenie (73 001), według spisu z 2010 r. – ok. 50 tys. (47 125)¹⁰.

W świetle oficjalnych danych można mówić o tendencji spadkowej, mimo relatywnie większych możliwości współpracy i wsparcia ze strony Polski od lat dziewięćdziesiątych. Przyczyny takiego stanu rzeczy mogą być wielorakie. Wśród konkluzji z VII Zjazdu Federalnej Polskiej Autonomii Narodowo-Kulturalnej „Kongres Polaków w Rosji” w 2018 r. zawarto apel do obywateli rosyjskich polskiego pochodzenia, by, uczestnicząc w spisie, wskazywali oni swą polską narodowość i posługiwanie się polszczyzną. Istotną rolę integrującą i aktywizującą środowiska polonijne pełni Ambasada Rzeczypospolitej w Moskwie oraz konsulaty: Konsulaty Generalne RP w Królewcu, Irkucku, do stycznia 2025 r. – Konsulat Generalny RP w Sankt Petersburgu¹¹. Od 2022 r. na sytuację Polonii ma wpływ stan relacji polsko-rosyjskich, sankcje międzynarodowe nałożone na Rosję, w tym zawieszenie współpracy naukowo-kulturalnej z tym krajem¹². Skutki, doświadczane przez organizacje polonijne, są omawiane na zjazdach przez ich przedstawicieli¹³.

Osoby narodowości polskiej deklarują znajomość języka polskiego, lecz w życiu codziennym posługuje się nim tylko część z nich; nie jest on przez wszystkich traktowany również jako pierwszy język ojczysty. Zob. dane ROSSTAT/Ogólnorosyjski Spis Powszechny, 2020–2021 (opr. własne):

Obywatele Federacji Rosyjskiej deklarujący narodowość polską

Polacy: 22 024 os., w tym w miastach: 16 743, na wsiach: 5 281; w tym: 9 850 mężczyzn, 12 174 kobiet

migracji międzynarodowych. Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, 2023/2024.

¹⁰ Spis ludności odbywa się co dekadę.

¹¹ Zob. informacje polskiego MSZ.

¹² W 2022 r. na terenie Rosji zakazano działalności Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”.

¹³ Zob. np. konkluzje z posiedzenia XI Polonijnej Rady Konsultacyjnej, 14.11.2024 r.

Znajomość języka polskiego i posługiwanie się nim na co dzień

Znajomość języka polskiego ogółem: 22 557 os. (por. dane wyżej), w tym posługiwanie się nim na co dzień: 5 592; w wieku przedprodukcyjnym: 374; w wieku produkcyjnym: 13 417; w wieku poprodukcyjnym: 8 766

Język polski jako język ojczysty

Liczba osób ogółem: 3 224, w tym mieszkańcy miast: 2 484, mieszkańcy wsi: 740

Obywatele Federacji Rosyjskiej deklarujący narodowość polską w wybranych obwodach, krajach, okręgach i republikach

obwód archangielski: 138, obwód astrachański: 54, obwód briański: 66, obwód czela-
biński: 513, obwód irkucki: 657, obwód królewiecki: 1 402, obwód leningradzki: 424,
obwód magadański: 36, obwód murmański: 229, obwód nowosybirski: 443, obwód
omski: 1 365, obwód orenburski: 178, obwód sachaliński: 64, obwód smoleński: 185,
obwód tomski 348, obwód tiumeński: 1 252; Kraj Nadmorski (Władywostok) – 146,
Czukocki Okręg Autonomiczny – 14; Republika Sacha (Jakucja) – 108¹⁴.
Metropolie: Moskwa: 1 747, Sankt Petersburg: 1 266.

4. Koncept POLSKOŚĆ w dyskursie polonijnym

Pojęcie dyskursu doczekało się wielu definicji ukazujących możliwość zastosowania go na gruncie różnych dyscyplin i badań z wykorzystaniem odmiennych klasyfikacji i kryteriów. Zdaniem Teuna van Dijka, dyskurs może być pojmowany jako „język w użyciu”, czyli wypowiedź określonego nadawcy, „zdarzenie komunikacyjne” albo też jako wypowiedź reprezentująca określone idee (van Dijk 2001: 9–10). W literaturze przedmiotu określono poziomy, na których dyskurs może być rozpatrywany. To m.in.: wypowiedź; styl indywidualny; gatunek tekstu; rodzina różnogatunkowych wypowiedzi mająca wspólną tematykę; rodzina wypowiedzi o wspólnym nacechowaniu ideologicznym (Witosz 2009: 57–58). W badaniu nad polskością w ujęciu dyskursywnym za wyznacznik dyskursu przyjmując zarówno tematykę wypowiedzi spajającą różne gatunki, ich intencję, jak i status nadawcy oraz odbiorcy.

O polskości mówią i piszą przedstawiciele dyplomacji polskiej oraz MSZ-u – ich wypowiedzi ustne oraz teksty pisane wchodzą w zakres dyskursu dyplomatycznego (główne kryteria dyskursu – status nadawcy i tematyka wypowiedzi). Koncept POLSKOŚĆ to również integralna część dyskursu polonijnego. Dyskurs polonijny, jak wynikałoby z członu określającego, dotyczy spraw środowisk polonijnych. Uczestnikami aktu komunikacji są członkowie

¹⁴ Por. historię i kierunki zesłań oraz akcji deportacyjnych, zob.: #WojenneDeportacje (Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku). Spadek liczebności osób polskiej narodowości widać wyraźnie na przykładzie Petersburga, który kiedyś był czołowym ośrodkiem polskości.

Polonii – są oni zarówno nadawcami, jak i odbiorcami. Adresatami są także przedstawiciele polskiej dyplomacji, którzy czerpią z tych źródeł wiedzę o Polonii i Polakach za granicą jako zainteresowani odbiorcy, a zarazem ich partnerzy w działaniach¹⁵, ponadto członkowie innych diaspor danego kraju (w zależności od języka publikacji). Tematyka polonijna zespala w jedną całość znaczną część tekstów z obydwu dyskursów. Dyplomacja informuje o działaniach instytucji na rzecz Polonii, a Polonia informuje o swoich inicjatywach w kraju zamieszkania. Przy zastosowaniu wyłącznie kryterium tematycznego różne pod względem gatunkowym teksty, mające też innych nadawców, można byłoby podporządkować pojęciu *dyskurs polonijny*¹⁶.

Przedmiotem analizy dyskursywnej może być tekst pisany (van Dijk 2001: 11). Jako zbiór tekstów źródłowych wykorzystuję dostępne media: stronę Polonijnej Agencji Informacyjnej¹⁷ oraz Kongresu Polaków w Rosji, wybrane numery czasopism „Rodacy. Pismo syberyjskie Kongresu Polaków w Rosji” i „Głos znad Pregoly” (obwód królewiecki). Dyskurs polonijny dość wyraźnie przeplata się w nich z dyskursem dyplomatycznym, a dzieje się tak poprzez cytowania i parafrazowanie wypowiedzi przedstawicieli świata dyplomacji w przekazach adresowanych do środowisk polonijnych. Analizie poddano ok. stu kontekstów z wyrazem *polskość* z lat 2014–2025, ukazujących warunki funkcjonowania i nastroje członków diaspory, jej współdziałanie ze stroną polską oraz krajem zamieszkania – współobywatelami, administracją¹⁸.

4.1. O polskości w świetle tekstów

W świetle rekonesansowych jeszcze (i dość wąskich) danych filarami polskości w dyskursie polonijnym są: edukacja w języku polskim, ukierunkowana przede wszystkim na dzieci i młodzież, obrzędowość, wiara. Kościół wspiera ducha polskości na obczyźnie¹⁹, zaś kultywowanie zwyczajów podkreśla polską tożsamość, pozwala na jej zachowanie w nie zawsze komfortowych warunkach. Święta, zwłaszcza Boże Narodzenie, to czas, którego celebrowanie jednoczy wspólnotę polską poza granicami. Opłatek to szczególny symbol polskości. Szkoły zaś tworzą przestrzeń do jej krzewienia

¹⁵ Polityka polonijna leży w kompetencjach MSZ.

¹⁶ Koncept POLSKOŚĆ w dyskursie dyplomatycznym omawiam odrębnie, zob. Białek (2025: 89–102).

¹⁷ W zasobach PAI są teksty własne agencji oraz teksty organizacji polonijnych.

¹⁸ W tym badaniu nie dąży się do pokazania różnic w dyskursie polonijnym przed i po 2022 r.

¹⁹ Potwierdzają to przedsięwzięcia naukowe – np. konferencja Duszpasterstwo polonijne wczoraj i dziś, 17 października 2024 r. Katolicki Uniwersytet Lubelski im. Jana Pawła II.

poprzez nauczanie języka polskiego i wzbudzanie zainteresowania swoim pochodzeniem²⁰. Zob. przykłady:

- *Placówki edukacyjne służą nie tylko nauce języka, lecz także rozwijaniu kultury i tradycji, **budowaniu polskości** w milionach rodzin za granicą.* (PAI, 01.01.2020)
- *Przełamując kawałek poświęconego opłatka, **pieczętujemy przynależność do polskości** i składamy najserdeczniejsze życzenia współrodakom.* (PAI, 29.12.2022)

Przedstawiciele Polonii rozumieją, że polskość potomków dawnych migrantów i zesłańców w Rosji jest zachowana w różnym stopniu, ich przekaz o odradzaniu się polskości, rozwoju miejscowości licznie zamieszkiwanych przez osoby polskiego pochodzenia zawiera nutę optymizmu (por. też dane statystyczne)²¹. Więzy z krajem przodków nabierają znaczenia dla młodego pokolenia, które tę swoją polskość, w sprzyjających warunkach, może wykorzystać jako atut. Por. niżej:

- *W związku z tym Polakom na terenach tego regionu **udało się lepiej zachować swoją polskość i język**, czego przykładem najlepiej służą rozwijające się obecnie polskie wioski Znamienka i Aleksandrówka, zamieszkałe przez Mazurów.* (PAI, 30.08.2021)
- *Obecnie, **polskość we Władystoku powoli się odradza**. Coraz więcej osób odkrywa swoje polskie korzenie.* (PAI, 27.03.2018)
- *Młodzież, [...], a także nauczyła się, że być Polakiem ma wielkie znaczenie w Europie i że **warto tę polskość pielegnować**.* („Rodacy”, № 1 (65) 2015)

Wyekscerpowane konteksty zawierają zwerbalizowany element docenienia duchownych i Kościoła katolickiego jako instytucji na obczyźnie. Wielu autorów (historyków, kulturoznawców) jest zgodnych co do roli religii i Kościoła w zachowaniu przez wieki polskości i tożsamości narodowej w Rosji. Artur Patek pisze: „W środowisku polskim postrzegano go nie tylko jako autorytet moralny, lecz, przede wszystkim, jako symbol polskości oraz więzi duchowych z Ojczyzną, [...]” (Patek 2001: 281). Wiara katolicka pojawia się w raporcie na temat polskości opracowanym w Laboratorium Poznania Politycznego Instytutu Psychologii PAN, ale okazała się ona kryterium niższej rangi z punktu widzenia obywateli polskich, którzy na swoją polskość patrzą od wewnątrz, jako mieszkańcy kraju:

1. Poczucie bycia Polakiem/ Polką; 2. Znajomość kultury, historii, języka; 3. Troska o Polskę; 4. Posiadanie obywatelstwa; 5. Udział w życiu obywatelskim; 6. Przestrzeganie obyczajów; 7. Urodzenie w Polsce; 8. Posiadanie jednego polskiego rodzica; 9. Mieszkanie na stałe w Polsce; 10. Wiara katolicka; 11. Szczególne zasługi dla kraju (Marchlewska i in. 2023: 48–49).

Ten punkt widzenia nadawcy współtworzy specyfikę dyskursu polonijnego:

²⁰ Zbliżone rozumienie polskości zawiera dyskurs dyplomatyczny.

²¹ Spostrzeżenie poczyniono na materiale tekstów sprzed 2022 r.

- *Uczestnicy VIII Zjazdu Kongresu Polaków w Rosji wyrażają słowa najwyższego uznania **duszpasterstwu i siostram** zakonnym Kościoła Rzymskokatolickiego w Rosji za wkład w **zachowanie wiary i polskości wśród naszych Rodaków**.* („Rodacy”, nr 4 (98) 2023)
- *Polacy, mieszkający daleko od ojczyzny **zachowywali swoją polskość dzięki działalności Kościoła rzymskokatolickiego i obrzędowości**.* („Rodacy”, nr 4 (94) 2022)

Dyskurs wokół Polonii w Rosji nie jest pozbawiony nawiązań do złożonego tła historycznego wpływającego na egzystencję osób polskiego pochodzenia w różnych zakątkach byłego ZSRR:

- *Ci, którzy nie potrafili przystosować się do nowych realiów komunistycznych, **wyzybyć polskości** czy też wiary katolickiej, ulegali represjom. [...] **Odradzanie się polskości** przypadło dopiero na lata siedemdziesiąte.* (PAI, 02.10.2019)

Polskość środowisk polonijnych w Rosji przejawia się też w ich staraniach o zachowanie miejsc pamięci (pomników, cmentarzy, tablic pamiątkowych) oraz sprzecznie, jeśli są one dewastowane. Ten głos protestu Polonii wybrzmiał m.in. w komunikacie z 2023 r. pt. *Walka o pamięć – oświadczenie Kongresu Polaków w Rosji*, w którym podano przykłady niedawno zniszczonych symboli polskości w różnych zakątkach Rosji – w Jakucji, Karelii, obwodzie twerskim, leningradzkim i in.

Z jednej strony polskość się rozwija, np. poprzez prężną działalność kulturalną i popularnonaukową angażującą całe rodziny i wszystkie pokolenia, edukację patriotyczną oraz kontakty z polską dyplomacją wspierającą środowiska polonijne. Z drugiej zaś – może stać się obiektem ataku. Zarówno odradzanie się polskości, jak i jej wymazywanie jest integralną częścią konceptu wpisanego w dzieje Polski.

Polonia w Rosji, liczącej ok. 190 narodowości, funkcjonuje na styku wielu kultur. Może poszczycić się imponującym dorobkiem na rzecz zachowania polskości, to m.in. konkursy językowe, występy wokalne i taneczne, koncerty kołęd, wieczory literackie, warsztaty kulinarne i wiele innych inicjatyw atrakcyjnych z punktu widzenia promowania polskości. Diaspora współdziała też z innymi wspólnotami etniczno-narodowymi, czego wymiernym efektem są wspólne wydarzenia kulturalne i przenikające się tradycje.

Warto zauważyć, że każdy zestaw tekstów jako przedmiot analizy dyskursywnej ma swoją specyfikę, dlatego obraz tego samego konceptu w świetle innych tekstów, np. w mediach społecznościowych, z różnych okresów i z innej perspektywy, może wykazywać dyferencje w jego postrzeganiu.

4.2. Polskość w onimach

Onimy, a uściślając ergonimy jako podgrupa chrematonimów²², oznaczające organizacje polonijne – stowarzyszenia, tzw. autonomie, związki i in., często są nazwami wyraźnie osadzonymi w kulturze kraju przodków. Z perspektywy dyskursywnej nazwa własna nie służy tylko formalnej identyfikacji obiektu – jako pewnego typu organizacji, która jest zarejestrowana i ma określoną siedzibę, statut, ale jest też nośnikiem dodatkowych treści – kulturowych, historycznych, aksjologicznych. Podkreśla przynależność narodową grupy osób, eksponuje ich więź z historyczną ojczyzną. Nazwa własna może być zatem znakiem polskości, podobnie jak flaga czy hymn²³. Mariusz Rutkowski, omawiając potencjał nazw własnych jako symboli tożsamości grupowej, stwierdza, że „Akt nazwotwórczy to zatem również utrwalenie określonych perspektyw, ideologii czy systemu aksjologicznego, [...]” (Rutkowski 2019: 189).

Według oficjalnych danych w Rosji działa kilkadziesiąt organizacji zrzeszających osoby pochodzenia polskiego (*Organizacje polonijne, Rosja*, gov.pl, GUS; zob. także Żegota 2014: 122–123)²⁴. Potomkowie Polaków mieszkają w każdym z ośmiu okręgów federalnych Rosji. Organizacje mają charakter społeczny, są zakładane w celach edukacyjnych i dla podtrzymywania kultury polskiej. Współczesne organizacje polonijne powstały u schyłku/po rozpadzie Związku Radzieckiego, np. Polska Autonomia Kulturalna „Ogniw” w Irkucku (1990), Polskie Centrum Narodowe „Orzeł Biały” w Bijsku (1994) (zob. GUS). Pierwszy Dom Polski w Rosji powstał już w XIX w., od przełomu XIX i XX w. wydawano też prasę polską (zob. Leończyk 2021: 18–24; Patek 2001: 283–284).

Nazwy organizacji są analityczne. Poza komponentami określającymi rodzaj struktury organizacyjnej i lokalizacji ich częścią składową są obudowane konotacjami kulturowymi nazwy własne. To kolektywnie zaaprobowane znaki polskości, szyld, pod którym działa wspólnota złożona z osób kultywujących polskość, dopiero ją odkrywających lub interesujących się Polską jako sąsiadem.

W wielozłonowych onimach wyróżnia się komponent *Polonia* (dosł. *n.-łac.* ‘Polska’, WSJP): *Polonia*, *Polonia gdzieś, jakaś* (np. *Polonia Donu*, *Polonia Karelska*; pełne nazwy: Miejskowa Polska Narodowo-Kulturalna Autonomia „BaltPolonia” w Bałtijsku, Kulturalno-Narodowa Organizacja

²² O zakresie pojęcia *chrematonimia* zob. Gałkowski (2018: 1–14).

²³ O znakach Polaków/znakach polskości zob. Niewiara (2009: 22, 66, 256, 335).

²⁴ Nie wszystkie instytucje z ujętych w wykazie obecnie funkcjonują.

Społeczna „Polonia” w Republice Chakasji, Polska Narodowo-Kulturalna Organizacja Społeczna „Polonia Minusińska”, Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe „Polonia” w Wołogdzie, Miejskowa Organizacja Społeczna „Polonia Żeleznogorska”²⁵. Komponent *Polonia* odnoszący się do wspólnoty polonijnej określa skład etniczno-narodowościowy organizacji. Nie oznacza to jednak, że członkami tych organizacji są wyłącznie osoby pochodzenia polskiego. Dołączają do nich różnorodni miłośnicy języka i kultury polskiej niezwiązani poprzez swoje pochodzenie z Polską. Nazwę można zatem interpretować jako odnoszącą się ogólnie do sympatyków naszego kraju, bez wymogu przynależności etnicznej.

W nazewnictwie zauważalny jest analityzm *Dom Polski* (np. Społeczne Kulturalno-Oświatowe Stowarzyszenie „Dom Polski” w Briiańsku, Polskie Centrum Kulturalne „Dom Polski” w Chabarowsku, Krasnojarska Krajowa Narodowo-Kulturalna Autonomia „Dom Polski”, Narodowo-Kulturalna Autonomia Polaków w Moskwie „Dom Polski”). Znaczenie leksemu *dom* jako ‘instytucja’ jest obecne zarówno w polszczyźnie, jak i ruszczyźnie, por.: *dom akademicki, dom aktora, dom kultury, dom mody, dom pielgrzyma; дом актёров, дом учёных, дом книги, дом фарфора* (BUSRYA 2016: 266)²⁶.

Znakami polskości w nazewnictwie polonijnym są wyrazy *orzeł, polonez, rodzina, potomek*, współtworzące wieloczłonowe nazwy własne i nadające im wyraźny wydźwięk patriotyczny oraz sentymentalny. Podobną rolę odgrywają onimy odnoszące się do osób, miejsc, obiektów i rzek związanych z polską państwowością. Są to odniesienia do Krakowa jako dawnej stolicy, Wisły, tańca polskiego, godła. Ich nazwy to kulturemy (zob. Rak 2015: 305–316). W kraju zamieszkania członkowie organizacji tworzą rodzinę – polską/polonijną (zob. znaczenie 3, WSJP), będąc potomkami Polaków przybyłych dobrowolnie/zesłanych w przeszłości do carskiej Rosji lub wywiezionych do ZSRR. Komponenty *rodzina, potomek* podkreślają wspólnotowość jako właściwość organizacji oraz dziedziczność – pamięć o przodkach, przekazywanie polskości kolejnym pokoleniom. Por.:

- [...], *bo Autonomia „Polonia” to jedna wielka i przyjazna rodzina*, [...]. (PAI, 15.12.2021)

Przykłady nazw-kulturemów: Klub Przyjaciół Polski „Wisła” w Irkucku, Towarzystwo Polskiej Narodowej Kultury „Orzeł Biały” w Kazaniu, Krasnojarska Regionalna Narodowo-Kulturalna Autonomia „Polonez”, Omskie Obwodowe Polskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe „Rodzina”,

²⁵ Nazwy własne są podawane zgodnie z zapisem w bazie GUS.

²⁶ O koncepcie DOM w różnych językach słowiańskich i niesłowiańskich zob. tom: LASIS 2015.

Centrum Kultury Polskiej „Wawel” w Orenburgu, Poleska Rejonowa Organizacja Społeczna Stowarzyszenie Kultury Polskiej „Królowa Jadwiga”.

Podobnie nazwy zespołów folklorystycznych, instytucji kultury są swego rodzaju werbalnym wykładnikiem polskości, np.: Jarzębina, Czerwone Korale, Czerwone Maki, Skowroneczki, Syberyjski Krakowiak, Wisła i in. (wybrane nazwy wielocłonowe – Polski Zespół Folklorystyczny Piosenki i Tańca „Polskie Kwiaty” w Jarosławiu, Zespół Folklorystyczny „Karolinka” w Rostowie nad Donem, Zespół Folklorystyczny „Mozaika Polska” w Nowosybirsku).

Swojsko brzmiące nazwy utrwalają elementy folkloru, przyrody. Analityczny onim *Syberyjski Krakowiak* stanowi symboliczny pomost między krajem przodków (Kraków, narodowy taniec ludowy, mieszkaniec miasta) a krajem zamieszkania (Syberia, Sybirak). Nazwa grupy taneczno-wokalnejszy *Syberyjski Krakowiaczek* z deminutywem podkreśla wiek członków zespołu oraz ideę zaszczerpienia polskości w dzieciach i młodzieży (por. kolokację *krzewić, zaszczerpić polsność*). Obudowany konotacjami onim-kulturem podkreśla rolę organizacji jako namiastki domu, ojczyzny przodków/drugiej ojczyzny²⁷. Konotacje te mogą zacierać się w komunikacji międzykulturowej (zob. Dobrzyńska 2002: 498)²⁸, tzn. nazwy mogą być postrzegane przez użytkowników języka rosyjskiego i przedstawicieli kultury rosyjskiej jako mniej lub bardziej obce, w zależności od wiedzy uprzedniej.

5. Wnioski

Analiza dyskursywna odsłania istotę konceptu POLSKOŚĆ, wzbogacając ogólną wiedzę zawartą w danych systemowych. W dyskursie polonijnym szczególną wagę przywiązuje się do cech, postaw, działań i wartości cementujących wspólnotę. To znajomość języka, celebrowanie świąt, kontynuowanie tradycji, nauka w języku polskim²⁹. W przeszłości polsność w Rosji, choć ostatecznie przetrwała, była stopniowo wymazywana, zanikała (dobrowolna asymilacja osób polskiego pochodzenia, narzucona rusyfikacja). W sprzyjających okolicznościach ta polsność może ulec odrodzeniu, a fakt posiadania

²⁷ W tym kontekście warto wspomnieć o miejscowości o nazwie Białystok na Syberii.

²⁸ Nazwy organizacji funkcjonują w dwóch wersjach językowych: polskiej i rosyjskiej, np. Syberyjski Krakowiak – Сибирский краковяк, Nadzieja – Надзея, Rodzina – Родзина / Семья, Rodacy – Родацы / Соотечественники. Komponenty nacechowane kulturowo są transkrybowane i/lub tłumaczone. Technika transkrypcji wzmacnia narodowy wydzźwięk nazwy organizacji.

²⁹ Powyższa uwaga ma charakter uniwersalny i można ją odnieść do Polonii w innych krajach.

polskich przodków młode pokolenie może przekuć w zaletę, integrując się w transgranicznej wspólnotcie. Szczególne zasługi w dziele podtrzymywania polskości na Wschodzie ma Kościół katolicki.

Nazwy własne są symbolem rodziny polonijnej, podkreślają więź między członkami diaspory oraz więzy z krajem pochodzenia, jego językiem, kulturą i wyznawanymi wartościami. W toku badania ustalono, że wyrazistymi wykładnikami polskości na poziomie języka są onimy *Polonia*, *Dom Polski* będące komponentami nominacji organizacji polonijnych, a także kulturemy – nazwy symboli państwowych, ważnych miejsc lub postaci. Samo słowo *polskość* w dyskursie polonijnym można traktować również jako słowo klucz/kulturem. Nadawca traktuje polskość jako cenne dziedzictwo zasługujące na uwagę, zachowane w dużym stopniu dzięki wierze, która była czynnikiem scalającym i wspierającym przez lata zawiłej historii diaspory. Współczesność stawia przed jej członkami kolejne wyzwania. Polskość poza granicami jest podatna na wpływ szeregu czynników, w tym relacji międzypaństwowych. Powodzenie dzieła krzewienia polskości zależy w dużej mierze i od edukacji młodzieży polonijnej oraz kontaktów z macierzą – zarówno bezpośrednich, jak i za pośrednictwem środowisk dyplomatycznych.

Wykaz skrótów

- AAN – *Stanowisko rządu polskiego*. Traktat Ryski. Archiwum Akt Nowych, <https://www.aan.gov.pl/traktatryski/m/rokowania_w_rydze>, dostęp: 10.11.2024.
- BUSRYA – Morkovkin V.V., Bogachëva G.F., Lutskaya N.M. (2016): *Bol'shoy universal'nyy slovar' russkogo yazyka*. Red. V.V. Morkovkin. Moskwa.
- GUS – *Baza organizacji oraz instytucji polskich i polonijnych za granicą*. GUS, <<https://polonia.stat.gov.pl>>, 10.11.2024.
- ISJP – Bańko M. (red.) (2000): *Inny słownik języka polskiego*. T. 1–2. Warszawa.
- LASiS – *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. Red. J. Bartmiński. T. 1: *Dom*. Red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka. Lublin.
- NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego, <<https://nkjp.pl/>>, dostęp: 10.11.2024.
- ROSSTAT – *Vserossiyskaya perepis' naseleniya 2020 goda*. ROSSTAT, <<https://rosstat.gov.ru/vpn/2020>>, dostęp: 10.11.2024.
- SJPDor – Doroszewski W. (red.) (1958–1969): *Słownik języka polskiego*. T. I–XI. Warszawa, <<https://doroszewski.pwn.pl/>>, dostęp: 10.11.2024.
- SJPDun – Dunaj B. (red.) (1996): *Słownik współczesnego języka polskiego*. T. 1–2. Warszawa.
- SJPSz – Szymczak M. (red.) (1995): *Słownik języka polskiego PWN*. T. 1–3. Warszawa.
- SJPWar – Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W. (red.) (1908): *Słownik języka polskiego*. T. 4: P–Prożyszcze. Warszawa, <<https://crispa.uw.edu.pl/object/files/5890/display/PDF>>, dostęp: 10.11.2024.
- SWil – Zdanowicz A. i in. (red.) (1861): *Słownik języka polskiego*. T. 1–2, Wilno. Edycja elektroniczna, 2014, <<https://eswil.ijp.pan.pl/>>, dostęp: 10.11.2024.
- USJP – Dubisz S. (red.) (2003): *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*. T. 3: P–S. Warszawa.

WSJP – Źmigrodzki P. (red.): *Wielki słownik języka polskiego PAN*, <<https://wsjp.pl/>>, dostęp: 10.11.2024.

Literatura

- Bartmiński J. (2016): *O aktualnych zadaniach etnolingwistyki*. „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 28, s. 7–29.
- Białek E. (2025): *Koncept POLSKOŚĆ w dyskursie dyplomatycznym*. „LingVaria” 20, 1(39), s. 89–102.
- Definicje, pojęcia dotyczące spraw polonijnych*. Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, strona archiwalna, <https://dziennikurzedowy.msz.gov.pl/pl/p/msz_pl/polityka_zagraniczna/poloniam/definicje_pojecia/index.html>, dostęp: 10.03.2025.
- Dijk T.A. van (2001): *Badania nad dyskursem*. Przekład G. Grochowski. [W:] *Dyskurs jako struktura i proces*. Red. T.A. van Dijk. Red. nauk. wyd. pol. T. Dobrzyńska. Warszawa, s. 9–44.
- Dobrzyńska T. (2002): *Konotacje nazw w kontaktach międzykulturowych*. „Stylistyka” 11, s. 493–503.
- Galkowski A. (2018): *Definicja i zakres chrematonimii*. „Folia Onomastica Croatica” 27, s. 1–14, <<https://hrcaak.srce.hr/file/317410>>, dostęp: 10.11.2024.
- Kołodziej W. (2005): *Emigracja Polaków do USA i jej etapy*. „Krakowskie Studia Małopolskie” 9, s. 181–205, <<https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/ksm/09/ksm200513.pdf>>, dostęp: 10.11.2024.
- Kuźmina D. (2020): *Zasoby Polonijnej Biblioteki Cyfrowej: czasopisma polonijne w Rosji*. „Rocznik Historii Prasy Polskiej”. T. XXIII, z. 3(59), s. 141–160.
- Leńczyk S. (2021): *Mniejszość polska w Federacji Rosyjskiej: uwarunkowania, stan aktualny i perspektywy*. „Prace Instytutu Europy Środkowej” 13. Lublin.
- Lesińska M. (2018): *Polska diaspora, Polonia, emigracja. Spory pojęciowe wokół skupisk polskich za granicą*. „Polski Przegląd Migracyjny” 11(3), s. 9–23.
- Marchlewska M., Rogoza R., Rogoza M., Witke D., Furman A., Szczepańska D., Maciantowicz O., Molenda Z., Maison D. (2023): *Czy i jak identyfikujemy się dziś z Polską? Raport segmentacyjny*. Laboratorium Poznania Politycznego. Instytut Psychologii PAN, s. 48–49, <https://psychopol.psych.pan.pl/images/Raporty/LaboratoriumPoznaniaPolitycznegoIPPAN_RaportSegmentacyjny_NdS.pdf>, dostęp: 10.11.2024.
- Niewiara A. (2009): *Kształty polskiej tożsamości. Potoczny dyskurs narodowy w perspektywie etnolingwistycznej (XVI–XX w.)*. Katowice.
- Organizacje polonijne, Rosja*. „Serwis Rzeczypospolitej Polskiej”, <<https://www.gov.pl/web/poloniam/organizacje-polonijne2>>, 10.11.2024.
- Patek A. (2001): *Polska diaspora w Rosji do 1917 r.; Polska diaspora w Rosji Radzieckiej i ZSRR; Polska diaspora w Republice Rosji i Wspólnocie Niepodległych Państw*. [W:] *Polska diaspora*. Red. A. Walaszek. Kraków, s. 275–325.
- Patyna J. (2006): *Wizja Syberii w pamiątkach zesłańców 2 połowy XIX wieku. Struktura relacji – podstawowe cechy*. „Annales Academiae Paedagogicae Cracaviensis. Folia 37. Studia Historicolitteraria” VI, s. 76–87, <<https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/7424/AF037-06-Wizja-Syberii-Patyna.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>, dostęp: 10.11.2024.
- Rak M. (2015): *Co to jest kulturem?* „LingVaria” X, 2(20), s. 305–316.
- Rutkowski M. (2019): *Dyskursywne kreacje światów w nazwach własnych*. [W:] *Słowo – Historia, historie w słowach*. Red. M. Karwatowska, R. Litwiński, A. Siwiec. Lublin, s. 179–190.

- Rządowy program współpracy z Polonią i Polakami za granicą w latach 2015–2020. MSZ, <<https://www.gov.pl/web/dyplomacja/rzadowy-program-wspolprac-z-polonia-i-polakami-za-granica-w-latach-2015-2020>>, dostęp: 10.11.2024.
- Senatorowie przeciwko użyciu pojęcia „diaspora”, zamiast terminu „Polonia”,* 19.11.2014, aktualizacja: 14.07.2016. Dzieje.pl. Portal Historyczny, <<https://dzieje.pl/aktualnosci/senatorowie-przeciwko-uzyciu-pojecia-diaspora-zamiast-terminu-polonia>>, dostęp: 10.11.2024.
- Stawicki R. (2019): *150 lat osadnictwa polskiego w Brazylii – zarys historyczny*. Opracowania tematyczne OT–673. Kancelaria Senatu, kwiecień 2019. Warszawa, s. 3–15, <<https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/173/plik/ot-673.pdf>>, dostęp: 10.11.2024.
- Sula D. (2013): *Powrót ludności polskiej z byłego Imperium Rosyjskiego w latach 1918–1937*. Warszawa.
- Witosz B. (2009): *Dyskurs i stylistyka*. Katowice.
- #WojenneDeportacje. Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, <<https://muzeum1939.pl/taxonomy/term/157>>, dostęp: 10.11.2024.
- W służbie Rzeczypospolitej Polskiej, Polakom i Polonii na świecie. Pełnomocnik rządu do spraw Polonii i Polaków za granicą, grudzień 2019 r. – listopad 2023 r., 12.12.2023.* „Serwis Rzeczypospolitej Polskiej”, <<https://www.gov.pl/web/polonia/w-sluzbie-rzeczypospolitej-polskiej-polakom-i-polonii-na-swiecie-grudzien-2019-r--grudzien-2023-r-misja-pelnomocnika-rzadu-ds-polonii-i-polakow-za-granica-dobiegla-konca>>, dostęp: 10.11.2024.
- Wyszyński R., Leszczyński K. (2023): *Atlas Polaków na świecie*. Warszawa.
- Żegota K. (2014): *Diaspora polska w Obwodzie Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej*. Toruń.

Korpusy językowe

- Narodowy Korpus Języka Polskiego, <<https://nkjp.pl/>>, dostęp: 10.11.2024.
- Sketch Engine, <<https://www.sketchengine.eu>>, dostęp: 10.11.2024.

Strony i teksty źródłowe (wybór)

- „Głos znad Pregoly”, nr 1–12/2022.
- Kongres Polaków w Rosji, <<http://www.poloniarosji.ru/pl>>, dostęp: 10.03.2025.
- Polonijna Agencja Informacyjna, <<http://www.pai.media.pl/>>, dostęp: 10.03.2025.
- „Rodacy. Pismo syberyjskie Kongresu Polaków w Rosji”, numery z lat 2014–2024.
- Już niedługo rok szkolny*, 30.08.2021, PAI, na podstawie: „Rodacy”, dostęp: 10.03.2025.
- Oplatki polonijny w Kaliningradzie*, 15.12.2021, PAI, na podstawie: Polonia Kaliningrad, dostęp: 10.03.2025.
- Polacy we Władzkawozie*, 02.10.2019, PAI, na podstawie: PAI / A. Sielicki, na podst. opr.: L. Wątróbski, dostęp: 10.03.2025.
- Spotkanie oplatkowe w Moskwie*, 29.12.2022, PAI, na podstawie: Kongres Polaków w Rosji, dostęp: 10.03.2025.
- Walka o pamięć – oświadczenie Kongresu Polaków w Rosji*, 13.08.2023, PAI, na podstawie: Kongres Polaków w Rosji, dostęp: 10.03.2025.
- 30-lecie Domu Polskiego w Moskwie*, 01.01.2020, PAI, na podstawie: Kongres Polaków w Rosji / L. Goszowska, dostęp: 10.03.2025.
- XI Polonijna Rada Konsultacyjna*, 14.11.2024, dostęp: 10.03.2025.
- Czernyszew A.: „Syberyjski Krakowiak”. „Rodacy”, № 1 (65) 2015.
- Koľpakowa L.: *Telewizja w odwiedzinach u Kaukaskich Polaków*, 16.11.2021, PAI, na podstawie: Kongres Polaków w Rosji, dostęp: 10.03.2025.
- Leończyk S.: *VII Zjazd Kongresu Polaków w Rosji*, 11.12.2018, PAI, na podstawie: Rodacy na Syberii, dostęp: 10.03.2025.
- Moskalewa-Potemkina K.: *Przedstawienie bożonarodzeniowe „Radość Świata”: „Jedność” w Twerze*, 06.02.2025, PAI, dostęp: 10.03.2025.
- Warzocha A.: *Niedziela palmowa we Władzostoku*, 27.03.2018, PAI, dostęp: 10.03.2025.

Ustawy

Ustawa z dnia 20 marca 2002 r. o ustanowieniu 2 maja Dniem Polonii i Polaków za Granicą. Dz.U. 2002 nr 37 poz. 331, <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20020370331>>, dostęp: 10.11.2024.